
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE

CU56549628

895.22 M437

NyelvtLort eneti er

895.22-M437

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

MAGYAR
NYELVTUDOMÁNY.

III. Füzet.

Nyelvtörténeti értekezések.

KÖZLI
MÁTYÁS FLÓRIÁN,

M. T. AKADÉMIAI LEV. TAG.

Pécselt 1871.

—
TAIZS MIHÁLY NYOMDÁJÁBAN.

1. 94.

NYELVTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK.

KÖZLI

MÁTYÁS FLÓRIÁN

M. T. AKADÉMIAI LEV. TAG.

PÉCSETT, 1871.

TAIZS MIHÁLY NYOMDÁJÁBAN.

895.22
M437

56645P

ELŐ- ÉS UTÓSZÓ.

E folyóirat első füzeté 1861-ben, másodika 1863-ban hagyá el a sajtót.

Akadémiánk tiz év alatt közölt értekezésim egyikét sem találá dicséretre, -- nyelvta-
nitó és tanuló nagyobb közönség olvasásra ér-
demesnek.

Végre magam is kezdem hinni, hogy hiában
töltöttem ifju éveimet efféle tanulmányokkal, s
hogy igazok vagyon azoknak, kik félreérthetle-
nül tudatták velem, hogy nyelvészkedésre nincs
hivatásom.

Hogy mégis e nyelvtörténeti gyarlóságok
közzétételére olvasók hiányában költséget vesz-

tegetek, azért teszem, hogy a füzetszám hármas legyen.

Omne trinum perfectum. Ez lesz en folyóiratom egyetlen érdeme.

Isten velünk!

Pécsett, 1871. Január hóban.

A SZERZŐ.

I.

Nyelvtörténeti tanulmányok szükséges voltáról.

(1868-ban tartott akadémiai értekezés.)

A Nyelvtörténeti Szótár 1-ső füzeté **A**-betűs szótartalommal megjelent, és kézen forog.

Mint első kísérlet nem felel meg ugyan teljesen a várakozásnak, hézagos. De mint nyelvadat-gyűjtemény is, kezdő nyelvtanulóknak, helyesb értelmezés és viszonyítás tekintetében, úgy hiszem, hasznos lehet.

Kimutatók abban némely szó jogtalan voltát. a jgal = iubilat, Kresznericsnél, 1587. Calepinus magyarázója után, nem áll; — sajtóhiba. Pedig újabb szótárban is megvan.

Továbbá alakor, szines, alakos érteményben, a Teljes Szótár 17. lapján Faludi „Nemes Ember“ második kiadása után; az elsőben alakos.

Eddig nem ismert új szóértelmezés is van abban. Aszó, oszó = planities, campus, vallis; — s Kevcháza olvasás helytelen volta, Turóczy, a Budai és Pozsoni Kronikák ellenében, győző okokkal bizonyítottatik.

De hogy ismeretes dolgok elősorolásával ne töltsük a drága időt, a Szótár kiadatlan részéből rögtönözzünk

egy kis előadást; és pedig először szóképzésről, és ragozásról; hangváltozat szemmel tartásával.

Egyetlen, úgy látszik, hogy egy, és etlen fosztó képzőből alakult; azonban csak hangváltozat.

Egyetlen, unicus, unigenitus, mellett solitariust is jelent: „Az halál embőrt egyetlenné teszen, mert elváltatja az fiat ő atyjátul, anyjátul, és mindön jó barátitul.“ Debr. C. De jelent még usque ad unum, = egyiglen. „Az városnak egy utszáján, és az jeles főpiaczján, igen nagy tüzet tegyetek, és őket mind elvigyétek, és mind egyetlen belevessétek.“ Érs. C. Kat. Leg. Egyettel hangváltozatban pedig, egyedül solus, érteményű, s hason alak: „O ajtatos lélek láss immáron itt sirást holott egyettel egy sziz meg marada egy egész országban.“ Debr. C. Tehát egyetlen egy, annyi mint egyiglen egy, vagy egyedül egy.

Bocsát = mittit, remittit, szabálytalan képzésnek látszik; mert van bolcs, bulcs, bulcsu tőszó; tehát bolcsajt, bolcsit, mint hosszajt, hosszit képzést várnánk, s bocsát vagy mint a Sirbeszédben bulcsát-ot lelünk. Igen; mert itt egy közbenső n elenyészett. Kettős képzéssel van dolgunk. Első onik, anik, enik, mint fog-anik; csak hogy ismeretlen okból a bolcs-anik a-ja á-ra magasult, mint bocsánat és bocsánandó származékban látjuk. „Megbocsánnak neki sok binök, mert sokat szerete, kinek kedeg kevesb bocsánnik, kevesbe szeret.“ Döbr. C. Tehát bocsánik középige, = dimittitur.

Második képző az activ t bocsánt, s passiv bocsántatik; pl. „Valamint Sz. Márton pispek ellen

tött, azt levakará, megbocsántaték neki.“ Corn. C. Ha még á-val jól olvassuk; mert jelölve nincs, s bocsanik bocsantatik is leheté. Fog e tekintetben szá- bályos: foganik, fogant, fogantatik. Így csö- kik, csökönik, csökönt; csap, csaponik, és csaporodik, csapont. „ A természet oly igen ide csaponék, (lábszára fájt) és merő emésztő helynek csi- nálá ezt a fluxus, hogy azután is háromszor vagy négyszer lett olyan tályog mindenkor ott.“ Bethl. Mih. Önéletirata. „Ezért hogy az urnak utolsó napja vagy haláloz órája reád ne szálljon, mert mint az tör, hirtelen csaponodnak azok sokra.“ Bornem. Pred.

Vetemedik is ily képzés; a közbenső m csak hang- változat. Vet, vetenik, és vetenedik, mint csap- onik, és csaponodik.

Vet = ponit, vetőnik = accedit, ponitur: „Az hosszú ideig való tisztaságtartás szizességhez vetőnik.“ Sánd. C. „Longa continentia ad virginitatem accedit.“

Elvetenől. „Ötet követvén el nem tévedsz, gon- dolván el nem vetenyölsz, ha ő tartand el nem esől.“ Érs. C.

Vetenedik, vagy vetemedik is azon középjelen- tésű, mint vetenik; valamint csaponodik és csap- onik s a **d** benne úgy szerepel, mint nyugoda- lomban, nyugalom helyett. Faludi saját értelményét adja ebben: „Ő azonban egy árkon által vetemedett.“ N. U. 173.

Lássunk még néhány hangváltozatos szóelemzést.

Zászlót némelyek, különösen Jászai, százló-val hozza kapcsolatba. Székely István Chronikája 1559.

nyomán. „A császár százloit a küfalon felemelék.“
„A pápának és kardináloknak százlós keresztet pa-
rancsola viselni.“

De eredetije zásztó. „Lássad ütet zarándokságo-
dal háromszinő zásztóval.“ Nád. C. „Akkoron feltet-
szik ember fiának zásztója az égben.“ Érs. C. „Hozván
ő jobb kezében szent keresztnek zásztóját.“ Tel. C.

Sz után **t l**-re változik; mint ezekben: fosztány
foszlány bokáig érő felsőruha: „Az vitézek küldé-
nek kedig a királynak szép aranyos koffiomokat, szép
fosztánokat.“ Heltai. „Aranyos fosztán.“ Tinódi. Már
Kemény Jánosnál ez foszlány. „Kékedi Zsigmond a
fejedelem foszlánya zsebéből az aranyos láda kulcsát
ki lopta vala.“ — Török viselet vala: „Bokáig van
hoszsza atlacz foszlányának; kláris golyóbisok melyet
gombolának.“ Gyöngyösi.

Igy porosztó = preco, satelles, tortor. „A po-
rosztó erősen üvölt vala.“ Bé. C. „Megharaguván ő
ura, adá őtet a porosztóknak.“ Mü. C. Az Érsekújvá-
riban már poroszló. „Az poroszló hogy ezt hallá
nagy felszóval ezt kiáltá.“ Kat. Leg.

Ragozásnál különös, hogy most a többes birtokos rag
egytaguaknál **ai**, **ei**, juhái, évei; az **i** minőségi
rag: házi állat, mult évi.

Hajdan jelzős **ai**, **ei**-t is irtak: mi csak meny-
nyeit használunk; de szabályos mennyi is vala,
midőn még a quantus, mené volt. „Ur Isten, mi
mennyi szerelmes atyánk.“ Born. Pr. „Urnak mennyi
repedői jól mondjatok urnak.“ Volucres coeli. Bé. C.
Ilyen lehet a sirbeszédi munhi (münnyi) uruszágbele.

. Példák jelzős **ai-ra, ei-re.** „Micsoda az juhoknak öltözéki egyebb, hanem az prophetáknak, és Apostoloknak mondási, melyeket azok egy néminemű juhai tisztasággal, szeplő nekül való báránynak, mint egy gyapjait meg szőtték.“ Draskov. Lirinai Vincze. „Mind menyeeiket, mint földseieket neki adám.“ Dób. C. „Ezután hogy az gyermek, kit ő fiának mondnak vala, hogy harmad évei volna, és anyja tejétül elvált volna.“ stb. Érs. C.

Hangváltozat története világosit fel kenyér valódi gyökéről, mert hajdan kerény alaku is. „Mikoron az fiának nem volt volna hova fejit fognia, és német királynál nem volna kerénye“ stb. 1548. 400 M. l. 51. l.

Üszögös Sz. Pétert, és üszögöt a. m. faragatlan, kidolgozatlan mit, kezdeményt = vázlatot = csirát, csak hangváltozatból magyarázhatjuk. Ezen ünnep Február 21. latinul: Cathedra sancti Petri; magyarul hajdan Szent Péter széke, a Műn. C. szerint „Szent Peter szekbe ülete.“ E Codex általában szek-et hangoztat. A kilencz angyali kar thróni osztálya, Szekes angyal, vagy csak szekes. „Teneked mind az zekes angyalok, Cherubin es Seraphin nag' eremmel udvart állnak.“ Tewr. C. „Dicselkedjél angyali szekedben, Szerafinokkal szent szeretödben, Kherubinoknak nagy bölcseségében, Szekeseknek nagy bölcs ítéletében.“ Tewr. C. A Debreczeni Codex 194. lapján „Szent Peternek szekös innepéről,“ — s alább a 197. lapon : „Illi szentegyház az ő innepét eh mai napon, kit szekös innepének nevez“ e szekösből lön a 16-ik század más felében üszögös mint azt az 1592. Cisióban leljük.

Üszög említett jelentése 16-ik század végéről. Példák: „Azt kellett ékesgetnem és kibocsátanom (prédikációt ért) a mi vagy készen, vagy üszögében volt.“ Pázmán. Pred. Előszó VIII.; vázlatot ért. Világosb: „Szándékom vala hogy még egy néhány prédikációkat kiterjesszek, melyek üszögében vannak irásim között.“ Pr. 1268. l. Kezdeményt jelent ezekben: „Mikor Isten az eget és földet semmiből teremtette, ékesíteni akarván üszögében lévő alkotmányát, negyedik nap két világos szövétneket helyheztetett az égben.“ Pr. 1231. l. „Az, mint egy elsőben, olyan hirtelenséggel, az Reformationnak első üszögében lehetett.“ Gelej Katona. Graduál. Ez már üszögét, elsővel jelezi, s úgy látszik, hogy utána kiment használatból. Faragatlan, érteményét 1587-i Calepinus magyarázójánál leljük: „Rudicula, parva virga impolita, wzőgeben valo vezzótske auagy rudatska.“ Tehát mindig üszögében való. Itt titió-ból füstölő vagy szenesült fából vett hasoulat kevesbé látszik kielégítőnek, jobban megfelel neki a szék, medulla, germen érteményben; melyből üszögös = székes, hasonlatára alakulhatott. Mi egyébiránt szószármaztató szaktudósok feladata.

Illőnek véljük hogy rövid előadásunkban még a szorosán vett szótörténetet s az eddig ismeretlenek, és egyszer mondottak megkísérlett felvilágosítását is érintsük

A szótörténetre nézve sajtó alá kész **á** betüből **á** l-gyut ismertetjük 194. lapról — s az egyszer találtakból ányost vagy anyost 225. l. Ezt megtoldjuk az üszögében levő szótár más részeiből, és pedig a legbővebb **t** betüből kiemeljük T á r g y történetét.

Tárgy a codex-irodalomban épen nem, a 16-ik század végeig pedig csak gyéren fordul elő. Első nyoma II. Ulászló kincstartója számadásában 1495-ben. „Magistro Andreae carpentario, qui disposuit cum aliis carpentariis vulgo Targh, et alias attinentias bombardarum, dati sunt fl. 6.“ Tovább: „Duodecim carpentariis de Pesth qui fecerunt Targh dati sunt fl. 8.“ Ismét: „Carpentariis, qui per quatuor septimanas inter caeteros labores dictos Targh laboraverunt, dati sunt fl. 13.“ Engelnél.

Itt tárgy ácsmű, és hadi szerszám; de mily alaku és használata, más szöveg nem létében, nem tudhatnók. Szerencsére e szerszám ily nevezetét még használatban leljük a 16-ik század közepén Tinódinál, ki Egervár viadaljáról így énekel: „Terekők fenn az dombon már valának, deszkákból tárgyokat ők csinálának — csinálának hordókból sok sánczokat, es szörzének lábakra szép tárgyokat: egy hajnalba tárgyok alatt magokat megjelenték, felgyújták az paláncját. Állást csinálának hamar féltökbe, reá nagy tárgyot gyorsan feltolyának, kit nyers tehenbőrrel be burítánac, melynek belől hertelen nem árthatának; tárgy alól Terekec sok puskát hányának.“ Tehát várvivásnál használt faalkotmány, védődél, latin *pluteus*, német *Sturmdach*. Mit megerősít egykoru Székely István zsoltairaiban: „Az ű szárnya alatt megoltalmaz tigatedet és az ű tollai alatt bizodalmad leszen. Az ű igazsága paizs helyett leszen, és tárgy helyett.“ *Scuto circumdabit te veritas eius.* 90-ik Zs. Ugyan az a 95. lapon.

A paizst, tárgygyal, nagyobbyszerű védeszközzel magyarázza.

Ez után mártárgy, scopus, czél jelentésű; s így marad két századon át, e század elejéig. „Ne nézzük azt, hogy hirtelen a tekéletes erkölcsök tárgyának közepét nem találhatjuk.“ Pázm. Pr. „Oly szerencsés voltam, hogy ezen tárgyamat reménységem fölött el is érhettem.“ Dugonics.

Tárgyjal annyi mint czéloz; „I ma igen régi szó, és minden azon foglalatosságokat jelenti, melyek az isteni szolgálatra tárgyalnak.“ Dugonics Jolánka I. k. 94. l. 18. Jegyz.

Végre Dayka és Berzsenyi, mai objectum féle használatát kezdik „Gyönyörű tárgyát más birja szívemnek.“ 46. l. „Vágyásidnak végét nem találod, s nem lel szived tárgyat hol meg elégedjék.“ 8. l.

Még valamit az egyszer-mondottakról. Ezek száma szótárunkban, újabb szövegek felhozásával tetemesen alább szállott: s csak néhány maradt, hason szöveg, vagy fordítás nem létében, határozatlan. Csak szerkesztő tudja, mily nehézséggel jár, ily szók értelmezése Egy kizárólag szóbúvárlatban töltött emberélet kel benne.

Sajtár. Edényt jelent, különösen, fejtét. „Sz. György napján az tehenre fel ugrott, és az után az sajtárt az fejekhez verte.“ 1627-i tanuvallatás, a Győri Régészeti III. Füzetben 223. l.

De embert is jelez: „Mert bizonynal nektek mondom és nyilván tudnotok adom, hogy mentül hitvánb sajtárunk, és elvetett rosz deákunk, napnyugoti mestere-

ket, mind meg győzne mindeneket.“ Így szólnak keleit bölcssek Maximin császárnak, Katalin vers legendájában.

Elegendő tudós kiadója ki, midőn jegyzeteiben nem határozhat, legalább vélekedni szokott, e helyütt ritkítva szedett sajtárunk mellé kérdő jelt teszen, mi azt je-jelentheti vélekedni sem tud felőle.

Az Érsekujvári, későkori magyarázó Codex, mely a homályosnak látszó kifejezést értelmezi, mint itt sajtár-t, mely annyi mint elvetett rosz déák.

Ez bizonyos, mert más homályos szavakkal is így bá-nik. Sajtár, mint codexünk e része is 16-ik századi; ezen irodalomban kell tehát végig buvárlani, ha éveket tart is: azt tevők; s im hason szöveg: „Im látjuk, hogy a pórfiak, és koszos sajtárok közül, szedeget Istenarra való személyeket, kik az anyaszentegyházban, a lelki pásztor-ságnak és tanétásnak tisztit viseljék.“ Telegdi Pr. III. „Az előbb hitván és rosz sajtár“ — itt, pórfiu, és koszos is. Nem más, mint a szegény bujdosó tanuló; ki szülői segély nélkül, másokirgalmából kézi szolgálattal; jó eset-ben ifjabbak tanításával tengődik, s iskolát jár. Csak nem régiben is egy ilyen fiu, hátán hordva minden va-gyonát, bekalandozta a két testvér hont, beszólt pa-pokhoz, tanítókhöz, s ha szorult a kapcza házanként koldult; mint mester legények szoktak. Tanuló helyén va-gyonosabb társai ruhájit tisztogatta, vagy kolostorba vé-tetett fel, hol nőcseléd nem lehetvén, konyhában szol-gált; vizet hordott, mosogatott s a sajtárt, azaz mos-léket kihordta. De szállást kapott, s jól lakott. Így tanult a szegény deák hajdan; jól ismerjük ezen életmódot: magunknak volt részünk benne. A sajtárral foglalkozá-

sától nevezék őt sajtárdeáknak, ma sajtárosnak mondanók. Hogy a szegény deák e kolostori foglalkodása nem csupa vélekedés, szövegünk is van reá, még pedig a ponyva irodalomból is — mert Fortuna, Szerencse kereke, mely csalhatlan beljeleknél fogva 1570. és '98 között iratott, bizonyosan a Heltai-féle nyomdából került ki. Eredetijét még nem láthattuk, de állításunk kétségtelen. Ebben így jövendöl a Sybilla Hellespontica; „Jó asszonyom most légy bizonyos ebben. Im tenéked egy szép kis fiad leszzen, Kámsát vegyél neki sajtár deák leszzen. 30. l.

Fejtörő dolog volt továbbá sod értelmezése; Az Érsekujvári Codex szövege: Ember csuf és sod myként ravasz, egyigyü és alázatos miként bárány. “ nem ad felvilágosítást- Csuf annyi mint iocosus, tréfás; udvar csúfi, a mi udvari bohócziuk. Ravasz annyi mint róka tehát az ember tréfás és sod mint róka? Soha sem tudjuk, mi jellem ez, ha hason szövegre nem akadunk. Kiegészít Sztárai Mihály verse 1552-ből: „Egy sod ördög ottan am elő állapoték, kitől Isten előtt ilyen szó adaték. En ötöt megcsalom az hadban elvesztem, monda az Ur Isten miképen az leszzen? Felele az ördög menten hozzá megyek, ő Prófétáiból hazug lélek leszzen.“ Szentirási hely a Királyok 3-ik könyve 22 r. 21—22. vers. „Ero spiritus mendax“ stb. Érteménye tehát vafer astutus, ravasz, milyen a róka, s e hazug szellem.

A szorosán egyszer mondottak, fordításban érthetők.

Ilyen a Döbr. C-ben. Buzuldug annyi mint idétlen, abortivus. A Bécsi C-ben higyeek, annyi mint in-aures. Monnal=quasi; erre hason szövegünk is

az Érs. C-ben: „Az hévolkodó ember mondatik, monnal cloáka, kamaraszék, ki minden fertezetes ganénak foglalója.“

Ilyen a Debreczeni C. Inhelye annyi mint közhely. „Szállást nem lelének, de menének egy közhelyre, vagy inhelyre, mely két ház között vala, hova a polgárok ires napon gyűlnek vala, ki istállónak es neveztetik, mert jászoly is vala ott.“ 51. l. Angol inn = vendéglő, szálloda.

Ilyen a Döbrentei, Fesztetics és Peer CC-ben kim, kem = forte = talán, talántán, melyből Döbrentei kemel = zsenírozza magát, igét alkotta.

Ilyenek a Peer Codexben iroyg = satyrus, Sz. Ferenczében leuzat = scandalum. stb. — A Feszt. C-ben megkibik. „Szénán fekenni szönvede. jászoltól meg nem kibék.“ Praesepe non abhorruit. 329. lap.

Némelyek érteményét azonban, mondatbeli viszonyok szerént, csak gyanitjuk, teljesen meg nem határozhatjuk.

Ilyenek az Érseki C.-ben Habornak. Az antikrisztus „elein habornak életűnek mutatja magát, hogy csak neki higgyenek, de maga minden gonoszsággal teljes lesz.“ 31. l.

Hermez. „Gondolja vala, hogy valamit jót avagy gonoszt ő ifjúságának fazekában megfőzne, olyanná lenne ő vénségének hermezében.“ 319. l.

A vespri Codexben Csizmaság. „Bizony akkoron vagyon csizmaságnak kívánsága Istennek szolgáló leányában, mikoron kíván tudni rejtett avagy titok dolgokat, mikoron kíván látni szépeket, drágalátosokat.“ 11. l.

A Tel. C.-ben kiboltó. „Elenészek a látás, de maga

ott a helön csodálatos kiboltó illatnak illatja marada meg“ 118. l.

Bornemisánál fecser vagy fecsér. „Mely test a mint porból es sárból lett, így bűdös férges döggé fecser moslékká, és porrá is leszen.“ Pr. 42. l.

Füssüsnel bofinta, czavita, eremle, pusztorek Pécsi Lukácsnál csörcsen és gajtén. „Drága aranylázot adtam (torquem) násfával, drága függőkkel szépétellek (inaurem) csörcsent es gajtent adtam füleidre köszöncsöt melledre.“ Szűz. koszorúja. 106. 1591.

Végre, még Zrinyinél és Faludinál is találunk különsegeket; ilyen: Késmárk a. m. kőszál. „Áll rettenthetlenül Zrini nagy gondokon mint nagy tornyos sziklák, magas késmárkon, hiába küszködnek nagy szelek azokon.“ Ádriai teng. Sir. V. 2. „Nem hiszem változnál gyöngye laurus ágra, de késmárk tetején nőtt kemény tölgyfára.“ Viola 10. „Hol késmárkokon törne, hol meg feneklene, hol pedig utját vesztené a gálya.“ Fal. N. A. 76.

Ezekre akará figyelmeztetni e rögtönzés a Magyar Nyelvtudomány kedvelőit: s a kezdőket nem annyira biztosítani, mint biztatni, hogy tanulmányaik közt e Szótárban időkimélő felvilágosításokat fognak találni.

II.

Magyar Nyelvtudomány.

(Némi nyelvészeti folyóiratba szánt de elmaradt czikk.)

Könnyű oly nyelv megtanulása, melyet csak beszélnék. Nehezebb olyané, mely irodalommal, történettel is bír.

Áfrika, Amerika és Ausztrália vad-, s északkeleti Európa és Ázsia félvad népei nyelvét, köztök forgott utazók feljegyzései nyomán, készült nyelvtan és szótár segítségével, rövid időn teljesen elsajátíthatni. Néhány száz szóból áll az egész. Milyen volt az hajdan, az alakulás mely stadiumában van jelenleg, s mivé lehet jövőre; — írott emlék hiányában senki nem tudhatja. Mit könnyebb és biztos megértése végett még tennünk lehet, az elemzésben — bel- és külhasonlításban áll.

Irodalommal bíró nyelv kétféle: köz, és művelt. Köznyelv a népies beszédé; művelt az olvasók és íróké. Azt gyermek, dajkától tanulja, s társalgás útján teljesíti: ezt, mint elmélet és vizsgálat szüleményét, rendszeres tanulmányozással szoktuk elsajátítani.

Ugy a bárbár nyelvek, mint a műveltebb népnyelv kellő ismerésére elegendő helyesen észlelt jelen szokás te-

kintélye: irodalmi nyelv tudományos ismerete, mellőzhetőenül történeti tudást követel

Nyelv, valamint e világ egyéb lényei és alakjai, szakadatlanul változik. Mint folyónak forrása, folyamata és torkolata vagyon.

Nem elég itt ismernünk a jelen szóalakot és mondat szerkezetet; hanem tudnunk kell, mik voltak ezek hajdan, s mily phasisokon mentek által, míg mai állapotokra jutottak. Csak így lehetünk biztosak értelmezésben, s következtések mondat szerkesztésben.

Irodalmi nyelvek jelesbjei: héber, szanszkrit, hellen, latin, német, angol, franczia, történetileg is ki vannak aknázva. Grammatikájok összefüggő és alapos. Szótáraikban a hangváltozat, szóértemény, és viszonyulás, nem egyéni nézet, hanem nyelvemlékek szerént fejtegetvék, s számos idézetekkel támogatvák.

Ily történetileg is kiaknázott nyelv helyes, és biztos használatára, segédeszközök meglétében könnyű szert tenni. Bárbár nyelvek tanulása csak annyiban könnyebb, mennyiben szó mennyiségök csekély, s grammatikai szerkezetök gyorsabban áttekinthető.

Míg együgyű parasztnak 300 szó elég, addig szabatos gondolkodó tíz ezeret használ. Hieroglyphák nyelvén mennyire emlékgűjteményünk terjed, 685 szót — héber bibliában 5642-t, Milton költeményiben 8 ezeret, Shakespeare műveiben pedig 15 ezeret számlálunk.

Magyar némettel egyidejűleg kezdé nyelve történeti alapon szervezését. Míg mi a kezdetnél maradtunk, addig a Német folytatta dolgát, s ma már közel áll befejezéséhez. Lásd Adelung, Campe, és Grimm szótárait.

A kezdet dicsősége, éltét ez úgynek áldozott Révaié. Terhes nélkülözések közt gyűjté a még akkor nehezen szerzhető nyelvtörténeti adatokat. Félreértés, hátrátétel, s tetteges akadályok nem csüggeszthetik őt nemes buzgalmu törekvésében. Műve fél század múlva is figyelmet, sőt bámulatot gerjesztő. Nyelvtani állitmányit, nem csupán bölceletileg, vagy analogia útján igyekezik igazolni; hanem e célra idegen nyelvből vett hasonlatok mellett, a döntő érvet a nyelvtörténetit szokta számos szövegidézettel felhasználni. Lásd az ikes igék ragozását Nyelvtana 887—957. lapjain.

Nem tudom csudáljuk-e vagy sajnáljuk, hogy e kezdet abban maradt. 60 év leforgása óta, melyben Akadémiánk 37 éves működése is foglaltatik, nyelvünk történeti átvizsgálása tekintetében egyetlen kísérlettel találkozunk, Kresznerics magyar szótárával. Ez is Akadémiánk előtti magán szorgalom eredménye. Szerző végszava: „Hazánk tudósai! utat törtem kövessetek“ — csak négy évtized múlva érdemelhete figyelmet.

Mi grammatikáinkat illeti, ezek időkorára és számosságára nézve, bármely európai nemzettel versenyezhetünk. 1539-től 1803-ig nyelvtanok szűke nem vala; azóta pedig napjainkig megjelent nyelvtani dolgozatok száma legio. De mind ezen dolgozatoknak Révaién és Kresznericsén kívül csak korjellemező becsők vagyon; azaz nem több, mint bármely haszontalan tartalmu könyvnek, mely könyv nyelvezetét mégis, nyelvfejlődési stadium bővebb meghatározása végett, tanulmányoznunk kell.

Bölcelet, conjecturák, a most létező nyelvanyag hasonlítása szervezése, nem alapíthat tudományt. Tud ma-

gyarul a kis gyermek, tud béres és napszámos, tud könyv-, hírlapíró és akadémikus; de mind ez csak tudás, nem ingatlan alapon épült tudomány. Történettel bíró nyelv bölcsesleg szabatos ismeretét, csak multja és jelene gondosan egybevetett összes tényeiből szerezhethjük.

Mig e tények közhasználatra egybegyűjtve s rendezve nincsenek, a magyar nyelvtudomány valóban nehéz dolognak mondható.

Lássunk például conjecturalis grammatikai eljárást, igeidőink jellemzésében.

A 17. és 18-ik században azon nézet kezdte tudákos grammatikusink némelyikénél lábra kapni, hogy láta, szerete igealak fél- vagy aligmult idő.

Révai megigazítá e tévedést, s azt nyelvemlékink csalhatlan tanúsága szerint valódi multul állítá vissza. „Indicavi hoc praeteritum tempus vulgo imperfectum vocari, a nonnullis vero etiam historicum quod in narrationibus frequentius adhiberi soleat. Ego id rectius dici puto tempus praeteritum primum, ad differentiam ab altero, idque pariter, atque hoc alterum revera perfectum. Significationem quidem hanc habet usu omnium: quod cum primis docent translationes, ex linguis aliis in nostram, vel ex nostra in alias factae. Eandem dat clarissime etiam formationis vis intima.“ Gram. 650.

Az úgy rövid története következő.

Grammatikus, igeidőt élő, vagy írott nyelvhasználat szerint szokott rendesen jellemezni. Mig e szóban forgó igeidő helyes használatban volt, valódi multnak is tartott. Sylvester 1539-ben nem ismert más multat. „Praeteritum perfectum: amavi, amavisti, amavit, szeretik,

szeretél, szerete. Molnár Albert idétt 1610-ben már a t-s részesülő igeidő gyanánti használata egyenlő a valódi multéval. Azért nála „perfectum primum est láta, vidit, videbat; perfectum secundum látott vidit. Hoc per casus declinatum fit adiectivum participiale, ut látott dolog visa res.“

Csipkés Komáromi 1655-ben csak t-s multat hallván, a valódi multtal nem tudta mit egyebet tenni, hanem az irodalmi félmultat helyettesíté vele. „Praeteritum imperfectum szereték amabam.“ Pereszlényi 1682-ben fentartá eredeti jellemzését, csakhogy a nagyon is szokásos t-s mult után sorozá. Praet. perfectum secundum: olvasék, szereték.

Kövesdi Pál 1686-ban Csipkés Komáromival tart: „Praeteritum imperfectum amabam szereték.“

A 18-ik században fél- vagy aligmultnak nézik Bél (Meliboei) 1745, a Debreczeni grammatika szerkesztői 1795; és Beregszászi 1797. Perfectum historicumnak Ádám Mihály 1763; Ujfalusi Farkas János 1771; és Gyarmathy 1794.

Korunkban Révai ellenében Versegi erősíté ezen alak félmult jelentését. „Imperfectum indicativi vonék, vonál, vona.“ Őt követi e felfogásban compilálgató grammatikusok serege.

A Magyar Nyelv Rendszere című véleményes „nyelvtan, melyet az académiá XVI-ik nagy gyűlésében magáénak fogadott, s úgy terjeszt elő, mint a mely mind azon hiányokkal bár, miket egyesületi munkák soha el nem kerülhettek, nyelvünk helyesb ismeretét előmozdítani bizonyosan fogja“ Versegi s elődei vtéadását ismétli, mi-

dön irék, szelék, törék igealakot félmulttá teszi (200 és 201 ll.) Nem bizik azonban egészen tana helyes voltban, s a valás félmultat sem zárja ki: „a félmult a jelen idővel és vala igével körülírva is kifejezhető, p. o. állók vala.“

Ihász későbbben iskolai használatra szánt grammatikájában, a sok valázatot is nélkülözhetőnek állítván, téves félmultját ily phrasissal illusztrálja: „Midőn levelet irék, barátom hozzám jött.“ 1852. k. a. 72. l. E helyett: „Levelet irok vala, midőn barátom hozzám jött.“

De tévedéseket magok a Rendszer kidolgozásánál működött akadémiai tagok is megismerik, midőn 16 év múlva, a Magyar Nyelv Szótára I. kötetében, Révaival helyesb jellemzést használnak. „Első mult a e raggal; tőszemélyek vagy alakok: vere, töre, mara. „E-lőszó 156. l.

And végzetű igeidőre nézve nincsen meghasonlás e század előtti nyelvtanítók között. Azt Molnár úgy, mint Csipkés Komáromi, és Kövesdi; Bél, Farkas, mint Beregszászi és a Debreczeni grammatikusok futurum subiunctivi, coniunctivi-nek nevezik. Gyarmathy e jövőt optativus módbelinek jelöli; azonban a jelentő mód jövőjét is kifejezhetőnek véli általa. Nyelvemester. 154. l.

Révai megczáfolja e nézetet, s szövegidezetekkel bizonyítja, hogy az futurum exactum, subiunctivi vagy feltétes jövő. Gramm. 764—780. Versegi, s nevezésre alig érdemes utánsói egyszerű jövőt szeretnének látni benne: futurum indicativi simplex vonandók stb.

A Rendszer is így tanít, csakhogy mit együtt határoz, másutt feloldja 204-ik lapján, jelentő módu

egyszerű jövőnek mondja irandok — összetettnek írni fogok alakot. A 221-ik lapon pedig: „Az and, end egyszerű jövőre nézve különösen ajánlatos, hogy a régiék nyomán, csak a feltétes, vagy foglaló módban használtassék,“ — módosítaná mit előbb határozott, — de a kérdéses igeidőt, a foglaló mód ideji közől még is ki hagyja.

Rendszerünk ezen and alakot, igető gyanánt tovább is ragozza: andék, andják, andanék stb. mit nem követendő például állit fel, hanem „csak nyelvünk hajlékonyságát“ akarja vele kimutatni. Ihász e ragozást „nyelvtani szörnyetegnek“ nevezi. Pedig már a múlt században, Farkas olvasandani, futurum infinitivit: s korunkban Versegi vonandanék futurum optativi simplexet említ, s ez utóbbit 16-ik századi példával is illusztrálhatjuk: Ha penig wg' törteneendek, kyt nem aletok, hog' az egez warnak tartomán'ostwl mondana walaky ellene. 1558. 400 m. l. 299 l. Igy tanitanak azok, kik előadandó tárgyokról biztos tudományt nem szereztek.

Akadémiánk nagy érdeme, hogy nyelvemlékinket fölkerestette, másoltatta, s húsz évvel ez előtt nyomtatta is. Sajnos azonban, hogy ezen emlékek nyelv- és szótárbeli felhasználását fő fontosságú ügynek nem tartotta, s nyelvtörténeti előmunkálatokat, figyelmeztetéseket, igen alárendelt értékűeknek tekintett.

Boldogult Szalay történetirónk, hivatalánál fogva kénytelen vala több tisztán nyelvtörténeti értekezést végig hallgatni; mégis évi jelentésében az Akadémia működéséről a nyelvtörténetet finn, csuvasz, vogul tanulmányokkal képviseltetia; mazok előtte említésre sem érdemesek.

Nevezetes, hogy Akadémiánk magasb körében Magyar Nyelvtörténeti Szótár akadémiai segélylyel szerkesztését pénzhiány miatt akkor utasítják el, midőn nem akadémiai vállalatra, a Budapesti Szemlére évi 600 ftot utalványoznak.

Hogy mégis Nyelvtörténeti Szótár első füzete akadémiai segélyzés mellett jelenhetett meg, azt Nyelvtudományi osztályunk ismételt kérelmének, s a kormányzat időközben jobbra fordult nézetének köszönhetjük.

Grammatikánk ilyenmü kidolgozását, Révai műve folytatásául még mindig várjuk. Csak e nyelvtörténeti munkák elkészülte után mondhatjuk, hogy leszen alapos nyelvtudományunk.

III.

Az 1869-i Marczibányi jutalomra beadott II. számú nyelvtudományi pályamunka bírálata.

(Jutalmat nyert, ket bíráló társam szavazatával, T. Szarvas Gábor tanár úr. Művét átdolgozva, s e bírálat után idomítva, kiadja a m. t. Akadémia.)

O tempora, o mores! jeligéjü „A magyar igeidők elmélete“ czimü pályamü szerzője a kérdést bővebben fejtegeti. Elméleten kezdi, Codex- valamint ó és újabb könyvirodalmunkból vett idézetekkel bizonyít, s végül a nyert elvek szerént szabályozza Jókai, Eötvös és Kazinczy némely műdarabját. Modora részben helyes. Magyar igeidők

mivoltát és biztos használatát főleg nyelvemlékeinkből tanulhatjuk.

E 270 negyedréte lapnyi pályamű, nagyobb részt ilyenmő idézetekből áll; a 600 éves Sirbeszédtől kezdve Sylvester és Káldi korán által, — Józsika, Tompa, Jókai és Arany koráig. Szerzőnk jó utat választott; eljárása dicséretet érdemel; de műve, jutalomra még sem érdemes.

Nem érdemes, mert a kis eredmény, nagy készülétevel nem áll arányban; mert irta és irt igeidők miképi használatát nem képes részletesen és alaposan szabályozni.

Az előbbi történeti, az utóbit értesítő multnak nevezi; s hosszabb előzmény után a történetiről így szól; „Lényeges kellékei 1. Hogy elbeszélés legyen, azaz több egymással összefüggő eseményekből álljon, melyek együttevőve egy egészet, magát az elbeszélést képezzék. Nem mondhatni ennél fogva: Caesárt Róma építésének 710-ik évében Márczius 15-én az összeesküdtek a tanácsteremben megölék. Mert hogy ezt tehessük, arra több, ezen eseményt megelőző cselekvény elsorolása volna szükséges. 2. Hogy ezen több esemény egymás utánjában legyen felsorolva.“ 216—217. II.

Az értesítő, vagy irt-féle mult használása módjáról megvallja, hogy biztos szabályt nem adhat: „Az értesítő mult használása módját legapróbb részletében körvonaloznunk teljes lehetetlenség. Mert annak meghatározása, mikor kell az irt-multat alkalmaznunk, igen sok esetben subjectiv; tehát a beszélő, vagy író felfogásától függ.“ 207. I. Mégis határozottan értesítőt kíván: „Kérdés felelet, állítás tagadás, közlések értesítések tudosításoknál; egyáltalán és kivétel nélkül a főmondatokban

minden mult cselekmény jelölésére, oly művekben, melyeknek tartalmát értekezés, vitatkozás, oktatás s hasonneműek képezik.“ 208. l. Átalában értesítő multtal élünk a főmondatokban mindenütt és minden esetben, az elbeszélésen kívül.“ 209. l.

Ezen állítások igaz voltáról, felhozott idézeteiből, meg nem győződhetünk. Nem, mert forrásai értékét, időkezelés tekintetében, túlbecsüli; s e kezelés történetében, mint az nyelvemlékeinkben nyomozható, járatlanak látszik.

Bíráló a kérdés tüzetes megoldásába e helyütt nem ereszkedhetik, de kimondott ítéletét, pályázó úr választotta téren és modorban, indokolni köteles. Teszi pedig ezt kissé bővebben, nehogy Akadémiánk grammatikai tekintélye csökkenjen, ha ily kis eredményt, még pedig évtized óta ismertet nyújtó munkálatot, látszólag szigorú bölcselete, s idézethalmaza miatt, a bírálók többsége jutalomra érdemesítene. Ezen esetben csak e bírálat kíséretében vélném azt kiadhatónak.*)

Pályázó négy nyelvemléket jelöl, melyekben az irakalak, elbeszélésen kívül, az irt rovására szerepel. 1. Halotti beszéd. 2. Érdy Codex. 3. A Debreczeni Legendás könyv. (Debreczeni Codex.) 4. Benigna Imádságos könyve (Czech Codex.) A többit még Káldit is, ezen alak szabályos kezelőinek tartja.

*) E kiváratom nem teljesült. A szakosztály közlé bíralatomat szerzővel, de magamnak kell azt kinyomatnom.

A Révai, vagy Bécsi Codex tuzólag irt alakot használ, ellentétben önmagával s az utóbbi két század emlékeivel Káldiig. E kezelésmódot leljük a Bécsivel egykoru, s hason szókötésű Jászai, vagy Münchener Codexben is: s mindkettőt egy rovatba sorozhatjuk. Pályázó mégis főleg ezekből meríti tudományát, s a melléjök állított többi emlékek eltérő helyeit botlásnak nevezi.

„Az igeidőkre nézve, úgy mond, a Révai Codex megbecsülhetetlen kincs. Ha egyéb művek nemis állnának e tekintetben rendelkezésünkre, e becses nyelvemlék egy-m a g a képes volna kivezetni bennünket a vastag homályból, melyben ez ideig botorkáltunk.“ 145. l.

Pedig e Codex és Münchener társa, mint említők tuzólag t-ző, s csak összehasonlításban bir nyomatékkal az irt alakra nézve, melyet többnyire szabatosan használ; — irt alakjai nagy részét mint helytelent, birálatos hasonlítás útján mellőznünk kell.

Sajnos, hogy a Révai, vagy Bécsi Codexet csak a 16-ik század második, s a 17-ik első felében kelt fölősen t-zőkkel hasonlithatjuk; — a Jordánszki Codexnek nincs vele közös darabja; — pályázó úr idézte Báruchot pedig először csak Káldiéval, kinél a t-zés még gyakoribb. Így az idézet e helye: „Azért szerzé mi urunk Istenünk ő igéjét stb. Káldinál már így van:“ „Azért bételyesítette a mi urunk Istenünk az ő igéjét.“

Káldi, pályázó urnak hiteles forrás: nekünk utolsó tekintély, s csak az irt alakra, melyet nevezett Codexeknél még gyérebbe szokott használni. Hogy a Bécsi Codex ez időalakok használatában következetlen, s önmagával ellentétes kitünik ezekből.

Lött és lön alakokat azonosoknak tekinti. Lön kedeg' mikor meg'zontenec volna zolnic. Olofernes ig'en meg'harag'uec. Factum est autem cum cessassent loqui. Judit. 6. 1. Lön ked. midon meg'zont volna v'völteni vrhoz, felkele. Factum est autem cum cessasset clamare. Judit. 10. 1. Darius persayac kiralanac masod eztendeieben, hatod hónapban, a honac eg napian lot vrnac igeie Aggeus pphetanac kezeben. Factum est verbum Domini. Agg. 1. 1. Darius kiralnac masod ezten-deieben, heted hónapban a hónac huzon egged napian lön urnak igeie Aggeus ppheta kezében. Factum est verbum Domini Agg. 2. 1. 2. Mutassa ki pályázó úr vagy bárki más, e szövegek külömbégi okait, hogy biztosan választhassunk lött és lön között. Codexünk szerzőjénél ez mindegy: valamint profétának kezében, és proféta kezében is. Mintha csak újabb nyelvtanaink szerénte készültek volna.

Pályázó ur végletekig megyen, midon épen e codex-ből veszi a sinormértéket e két időalak szabatos kezelésére. Például Jónás könyörgését hozza fel két részben: hol a szerző nem beszél, hanem Jónást beszélteti: — és hol a szerző beszél. S mivel az előbbiben csuppa t-s multat lel, utóbbiban pedig hangzós végüt, — szigoru szabályt alkot: „Itt a főszabály szerént egészen helyesen látjuk alkalmazva az értesítő multat (a t-st) s a jelen példában a történeti multnak (ira) egyáltalában nem volna helye; legfőlebb a tartós multat (ira vala) lehetne némely mondatban alkalmazni.“ 211. l.

Ez tévtan.

Kisértsük meg e könyörgés kritikai összehasonlítását 100 évvel ifjabb szövegekkel, melyekben a t-zés gyakoribb a Codex korában divottnál, — Heltai, Károlyi, és Káldi hason szövegeivel.

Ezeket maga pályázó ur műve 12—21. lapjain irányadó tekintélykül állította egymás mellé. Könnyebb áttekintés kedvéért rovatozhatjuk szövegeinket.

Jónás könyörgése. Jón. II. 3—4.

<p>Révai Codex. Pályázó úr olvasása szerént.)</p>	<p>Heltai 1552.</p>	<p>Károlyi 1590. (újabb kiadás szerént.)</p>	<p>Káldi 1626. (újabb kiadás szerént.)</p>
<p>Én a tőredelemből kiáltottam úrhoz, és meghallgatott engemet. Pokolnak hasából üvöltöttem, és meghallgattad én szómat. Vettél (el) engemet tengernek szinében (z' uueben) és a folyó megkönykezett engemet. Mind te habid én (en) reám (reiam) mentenek.</p>	<p>Kiálték az én nyaualyamba az urhoz, es felele ennekem. En kiálték a pokolnac gyomrából: es te meghallád az én szómat. A mélységre vetél engemet, a tengernek közepiben, vgy annyira, hogy a folyásoc környül fogánac engemet és minden te habaid és öruényid által ménénec raytam.</p>	<p>Kiálték az én keserűségemben az urhoz, és meghallgata engemet; a koporsónak torkából kiálték és meghallgattád az én szómat. Mert vetettél vala engemet a mélységbe a tengernek örvényébe, a viz körül vett vala engemet: minden te hánykodó vizeid és te habjaid én rajtam által mennék vala.</p>	<p>Kiálték az én háborúságomban az urhoz és meghallgata engem: a pokolnak hasából kiálték és meghallgattád az én szómat. És bévetettél engem a mélységbe, a tenger közepébe, és a viz környül vött engem: minden te örvényid és habjaid általmentek rajtam.</p>

E szövegek kritikai hasonlítása előtt ismételjük, hogy pályázó a szerzőket kétségtelen irányadókul tekinti, úgy egyenként, mint összesen. Még Káldit egymagát is ez ügyben mesternek tartja mert 213—214. lapokon szabályozó szövegeket idéz tőle.

Hasonlitsuk az első verset. A Bécsi Codex négy t-s alakja ellenében mind a háromnál hangzós alak. Tehát hármat tehetünk egyre, hogy kiáltottam — meghallgattad hibás: kiálték — meghallgatád vagy meghallád — helyes. A végvers szövegei különbözök. Heltai következetesen folytatja, tehát Codex-ellenes. Károlyi valáz, tehát a kettő közt közönyös. Káldi a Codexet követi. Tehát e részben a Codex másod magával áll egy ellenében. De mivel e két vers alapszerkezetében különbség nincsen, mit a Codex és Heltai következetes voltak tanusit: azt kell mondanunk, hogy úgy Károlyi mint Káldi következetlenek, tévednek, s az első vers irányadó az utóbbi időragozásra nézve is. De ekkor azt is kimondhatjuk, hogy a Codex egyáltalán helytelenkedik.

Hogy az íra alaknak oly esetben, mint a most bíralt is, midőn t. i. szerző valakit beszéltet, egyáltalában nem volna helye, ezen idézet nem bizonyítja; sőt ellenkezőt bizonyít. Tehát pályázó ur íra alaknak kelletténél szűkebb, irt-nak tágasbb tért szabott, mint nyelvemlékink nyomán szabnunk lehet.

E birálatban épen pályázó úr elve szerént jártunk el, tehát argumentum ad hominem, mert ő mondja egy helyütt, hogy a mennyiben nyelvemlékeink ezen időök kezelése módjában eltérnek egymástól, az összeha-

sonlítás útján nyert többséget kell követnünk. Itt azonban megfélekedezett elvéről, midőn a Bécsi és Münchener Codexeket állítja döntő tekintélyekül.

E véleménye téves voltáról akarjuk meggyőzni őt, és olvasóinkat még a következőkben.

Némely bűnös nőszemély Simon farizéus házában, urunk fejére drága kenetet önt, s lábait könyűivel mosogatja. Simon ezen megbotránkozik. Urunk, a Münchener (Jászai) Codex szerint:

„Megfordoluan a memberihez monda Simonnac. Latodé e memberiet? be iquec te hazadban, vízet en labaimnac nem adal, ez ke. kōn'ueiuel en labaimat megmosta, es o haf fonatiual meg'törölte. Apolatot ennekem nem adal è ke. mioltol beföttem nem zont meg'apolni en labaimat. Olayal en femet meg nem kenetéd, è kenettel kenetéd meg en labaimat.“ Luk. 7. 44—46.

Feltűnő e szövegben: 1-ször. Hogy, pályázó ur szigorú szabálya ellenére, hangzós multak fordulnak elő ott is, hol nem szerző beszél, hanem mást beszéltet, pedig annak itt szerénte egyáltalában nem volna helye.

2. Hogy a hangzós alakra t-st következtet: „te nem adal, — ez megmosta, törölte.“ Még feltűnőbb.

3. Hogy t-s helyett is hangzósra akadunk: „te meg nem kenetéd, — ez megkenetéd.“

E következtetlenségből az is kiderül, hogy a Codex írója ezen igeidők szabatos kezeléséhez nem ért. Nincs itt helye a megmosta-törölte-féle alaknak: hanem kilencz közt hétnek hangzósnak kell lennie. Ezt összehasonlítás útján minden kételyt kizárólag, bebizonyíthatjuk.

Idézzünk három Codexet és négy nyomtatványt, s ve-

gyük szabályzóul pályázó ur elvét, hogy a többség dönt, s az önmagával ellenkező téved.

I. Be iꝝweek te hazadba, vyzeth een labaymnak nem adaal, eez kedygh kꝝn'w hw'llatasawal mosa meg een labaymath, ees ȝ hayaywal zaraztha meg. Apolasth nekꝝm nem adaal, eez kedygh hogh be yꝝtth, nem zꝝnth en labaymat apolgathny. Olayal en feyemeth megh nem keneed, eez kedeeglen kenetthel kenee megh een labaymath. Winkler Cod. 322. l. 1506-ból.

II. Be iꝝvek te hazadba, vizet en labaimnak nem adal, ez kedeg kꝝn'vezetivel mosa en labaimat és v' haival zarrazta. Apolast nekem nem adal, ez kedeg hog' be jꝝttem, nem z'v'nt meg csokolnia en labaimot Olayal en feiemet meg nem kened; ez kedeg kenettel. kene en labaimot. Döbrentei Cod. 419. l. 1508.

III. Bel yeweek az te hazadban mosdo vyzet en labaymnak nem adaal, ez kedeeg kewnhwllatasywal himtózee megh en labaymat, es hayzalywal meg kenee. Apolast ennekem nem adaal, ez kedeeg mywlta bel yewt meg nem zewnt apolgathny en labaymat. Olayyal en feyemet meg nem ewnteed ez kedeeg draga kenettel ewnte meg en labaymat. Érdi. Cod. 417—a. l. 1527.

IV. Be iewek az te hazadba, wyzet az een labaymnak nem adal, ez kegyg kewny hwllatasawal hyntee meg az een labaymat, ees az ew feyenek hayawal tewrle meg. Chokot nem adal een nekem, ez kegyg mywlta be iewt meg nem zynt labaymat chokolny. Olayal az een feyemet meg nem keneed ez kegyg kenettel kene meg az een labaymat. Pesti 1536.

V. Be iõuik az te házadba, lábaimnak vizet sem adál, ez aszszon' kediglen kön'veiuel ötöze, meg az en lábaimat, es az feinek haaival kene, meg. Meg sem czokolál enghemet, ez kediglen mitül fogua be iüttem meg nem szünek az en lábaimat czokolgatni. Az en femet olayal sem kenid meg az kediglen kenetuel kene, meg az en lábaimot. Sylvester 1541.

VI. Be iõuéc à te házadba: vizet nem adál az én lábaimnac, ez kedig könyhullatásiual öntözé az én lábaimat, és feie hayszálfual törle meg. Engemet meg nem apolál, ez kedig miolta fogua beiöttem meg nem szünt lábaimnac apolgatásától. Olaiál nem kenéd meg feimet, ez kedig drága kenetel kené meg lábaimat. Heltai 1562.

VII. Bejövék a te házadba, az én lábaimnak vizet nem adál: ez pedig könyhullatásáual öntözé az én lábaimat; és az ő fejének hajával törle meg. Engemet meg nem csokolál, ez pedig az idõtől fogva hogy bejöttem nem szünt meg én lábaimat csokolni. Olajjal az én fejemet meg nem kentéd, ez pedig drága kenetel kené meg az én lábaimat. Károlyi 1590.

Félegyházi és Káldi, pályázó ur izlése szerént, mind t-s multtal adják. Jele hogy a hangzós mult kezeléséhez nem értenek.

Két hibát is megigazithatunk a felhozottakban: Sylvesterét meg nem szünek; — és Károlyiét meg nem kentéd. Mert az utóbbi következetlen; Sylvester pedig hat ellenében maga áll.

A Münchener Codex nem csak ily vitatkozó, szemrehányó, tehát pályázó szerént értesítő modorban

használja jogosan az ira alakot, hanem közvetett kérdés és helybehagyó feleletnél is.

„Monda oneki íc: Nemde mondam-e teneked, mert ha stb.“ nonne dixi tibi. Ján. 11. 40.

Pályázónak e Codex döntő tekintély, mi csak összehasonlítás után vehetjük azt számba. S valóban e helyet 200 év folytán minden szentírás fordító így adja:

Nemde mondamee nekod? Winkl. Cod. 330. Nemde modame nekod? Döbr. Cod. 492. Nemde meg modame nekod? Pesti. Nem mondamé teneked? Syl. Nemde megmondámé te nekod? Helt. Nem mondame meg nekod? Félegyh. Nem megmondám-é néked? Károlyi. Nem mondam-e néked? Káldi. Három Codex hat nyomtatvány, összesen kilencz.

E hangzós multat használja pályázó ur fő tekintélye helybehagyó feleletnél is.

Mell'ic zereci otet inkab? Felele Simon: alaitom hogy az, kinec többet hag'ot meg. Es 9 felele oneki: Igazan itéléd.“ Recte iudicasti. Luk. 7. 43. Münchener Cod. Ime mennyire tárgult a történeti multnak vélt időalak szűk köre. Előbb állítás- tagadásnál: mos kérdés- és feleletnél leljük azt. Talán téved a Codex írója? De ekkor téved valamennyi fordító Káldiig. „Igazan itheleed — Winkler Cod. 322. Igazan yteeled. Helt. Jol iteled Félegyh. Igazan itéléd. Káldi.“

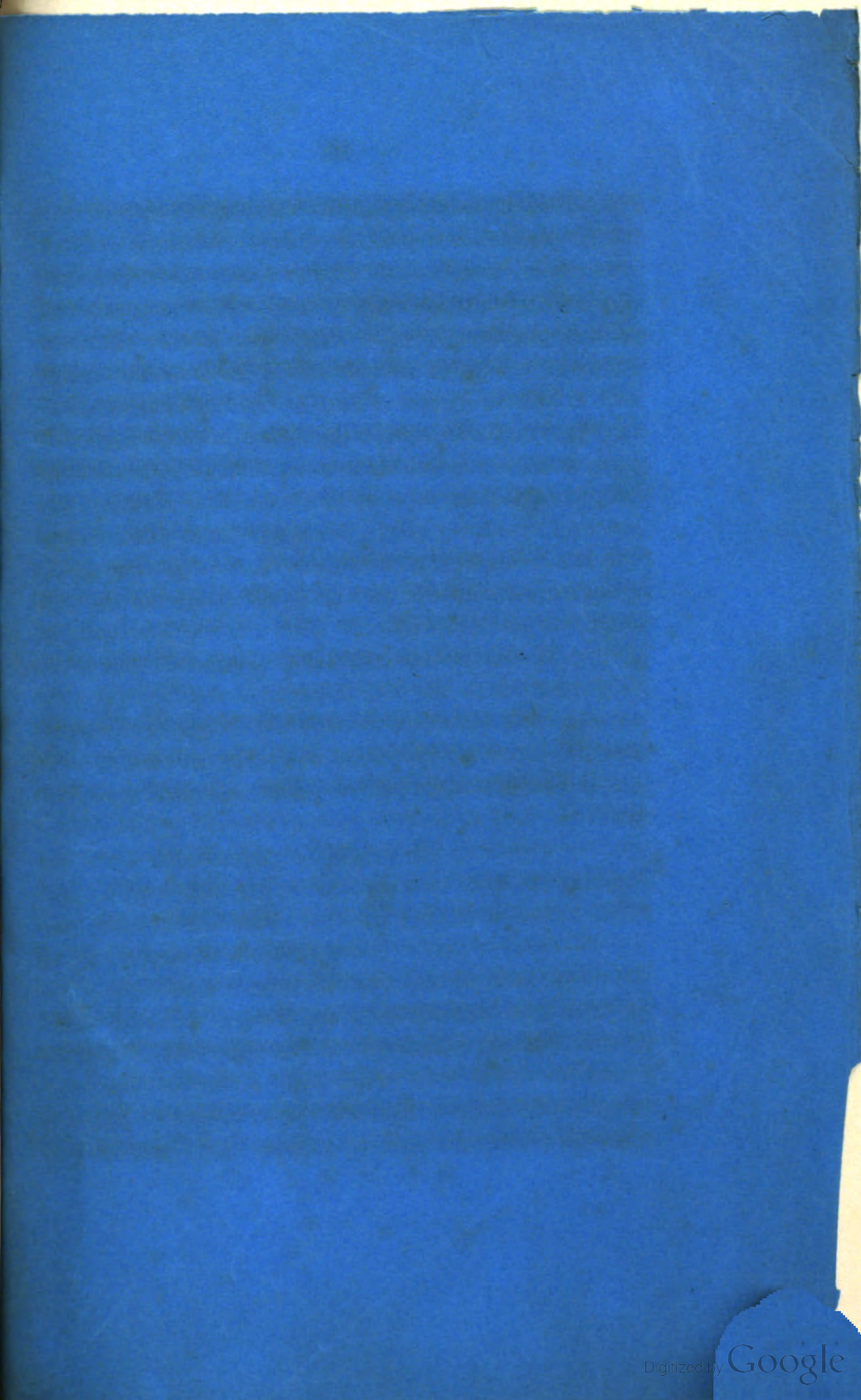
Ha tanuk többségét irányadóul el nem fogadjuk nyelvemlékek nyomán igeidőkről használati szabályt felállítanunk lehetetlen.

Ezek után szeretnők látni, mily alapon igazolhatná pályázó ur Heyse, Curtius stb. nyomáu felállított igeidők elméletét magyar nyelvünkben; — mikép mutathatná meg, hogy ira alak nyelvemlékinkből vont jogos következtetéssel csak történeti — görög aoristus-féle mult; irt pedig csupán értesítő.

Ismételjük, hogy a kérdés vég megoldásába nem ereszkedhetünk, s a felhozottakkal csak pályázó nr forrástanulmányai hiányos, — szabályai téves voltát akarók kimutatni. Mi ha ez igeidőre nézve sikerült, a többi ez uttal mellőzhetjük.

Jobb is volna a pályakérdést e mult időalakokra szorítani; mert kezelésök biztos szabályozása oly roppant előtanulmányt kíván, hogy az ezt teljesített pályázónak rövid pihenést méltán engedhetünk. Pályázó ur rögtönzött tanulmányai e célra elégtelenek. A pályamű e tekintetben hiányos, sőt téves. Jutalmazása és kiadása mérész professori hangjánál fogva még jobban megtevéstene e tekintetben amugy is ingatag irodalmunkat.

(Vége.)

40 P 180

Szerző megjelent munkái.

I.

Hasonlító nyelvészetiek.

- Magyar-árja nyelv hasonlatok. Pécs 1857. — frt. 50 kr.
 A magyar nyelv finnítési törekvések ellenében.
 Pécs 1857. 1 frt. — kr.
 Észrevételek finnező véleményre a magyar ősvallásról, nyelvészeti viták és újabb magyar-árja nyelv hasonlatok. Pécs 1858. 1 frt. — kr.

II.

Nyelvtörténetiek.

- Magyar nyelvtudomány. 1. füzet. A magyar birtokviszony. Nyelvszabályozási munkálat. Pécs 1860. 1 frt. — kr.
 — — 2. füzet. Akadémiai értekezések. Pécs 1863. 1 frt. — kr.
 Magyar Nyelvtörténeti Szótár-kisérlet.
 1. füzet. A—Az. — frt. 80 kr.
 — — 2. füzet. Abécze — Bársony. 1 frt. — kr.
 — — 3. és utolsó füzet. Bászli—Bor, és Pótlék mindezekhez. Sajtó alatt. — frt. — kr.

III.

Vegyes tartalmuak.

- Keleti adomák. Arab és persa eredetiből. 16-od rétet. Pesten 1858. 1 fr. — kr.
 Hildegund. XII századi történet. 16-od rétet. Pesten 1867. — frt. 60 kr.
 Asztrik Anasztáz első esztergomi érsek, és Szent István 1001-ki oklevele. Budán 1869. — frt. 20 kr.

 Megrendeléseket készpénz fizetés mellett fogad és teljesít Pesten, Józsefváros, Hunyadi utca, 38 számú lakás

A szerző

Gaylord
GAYLAMOUNT®
PAMPHLET BINDER
Syracuse, N.Y.
Stockton, Calif.

895.22
M437

